

Islamic Azad University, Lahijan Branch

Jurisprudence and Criminal Law Doctrines

آموزه‌های فقه و حقوق جزاء

Homepage: <http://jclld.liau.ac.ir>

Vol.1, No.1:Issue 3, Autumn 2022, P: 95-114

Receive Date: 2022/10/22**Revise Date:** 2022/10/18**Accept Date:** 2022/9/15**DOI:** <https://doi.org/10.30495/JCLD.2022.696762>**Online ISSN:** 2821-2339**Article type:** Original

Zemiology; The Case Study of The Consumers' Rights (The Challenges and Solutions)

Adnan Omrani Far¹Mahdi Sheydaeian²Yeganeh Birang³

Abstract

Zemiology is a nascent school that emerged from the heart of the revolutionary criminology and it has based its mission on the social pathology of criminal phenomena in the broader concept instead of reliance on the narrow concept of crime. Now, the main issue is that whether the school of zemiology with social pathology approach can identify and present a solution to the damages of the consumer's rights as an original foundation of the economical market? The writers believe that with the complexities of the damages caused to the rights of consumers, the teachings of the zemiology can remove the challenges of the concept of crime with instructions such as; Examining the extension of the damage, the hidden entry of the damage, the long distance from creation to appearance, the ignorance of victimization, and the difficulty of assignability. This research with a descriptive-analytical method comes to the conclusion that the teachings of zemiology can cover the inadequacies of the consumer's rights in the direction of supporting by presenting solutions and economical pathology, physical-psychological and moral pathology in the society.

Keywords: school of zemiology, radical criminology, pathology of criminal phenomenon, beyond crime.

¹. Ph.D student of Criminal Law and Criminology, University of Tehran, Tehran, Iran. omrani.far@ut.ac.ir.

². Associate Professor of department of Criminal Law and Criminology, University of Tehran, Tehran, Iran (corresponding author). m_sheidaeian@ut.ac.ir

³. M.A. student of Criminal Law and Criminology, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. ybirang@gmail.com

دانشگاه آزاد اسلامی واحد لاهیجان

آموزه‌های فقه و حقوق جزاء Jurisprudence and Criminal Law Doctrines

سال اول - شماره ۳ - شماره پیاپی ۳ - پاییز ۱۴۰۱، ص ۲۸۲۱-۲۳۳۹
 تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۷/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۳۰
 نوع مقاله: پژوهشی شاپا الکترونیکی: ۲۸۲۱-۲۳۳۹ DOI: https://10.30495/JCLD.2022.696762
 Homepage: http://jclld.liau.ac.ir

زمینولوژی؛ بررسی موردی حقوق مصرف‌کنندگان (چالش‌ها و راهکارها)

عدنان عمرانی فرا^۱

مهدی شیداایان^۲

یگانه بیرنگ^۳

چکیده

زمینولوژی مکتب نوپایی است که از دل جرم‌شناسی انقلابی ظهور کرده است و رسالت خود را به جای تکیه به مفهوم مضیق جرم، بر آسیب‌شناسی اجتماعی پدیده‌های مجرمانه در مفهوم موسع، قرار داده است. اکنون مسأله اصلی، این است که آیا مکتب زمینولوژی می‌تواند با رویکرد آسیب اجتماعی‌شناسی، آسیب‌های حقوق مصرف‌کننده را رکن اصیل بازار اقتصادی، شناسایی و راهکار ارائه دهد؟ نگارندگان معتقد هستند با پیچیده شدن آسیب‌های وارده بر حقوق مصرف‌کنندگان، آموزه‌های زمینولوژی می‌تواند چالش‌های مفهوم جرم را با آموزه‌هایی همچون: بررسی گستردگی آسیب، ورود پنهانی آسیب، فاصله طولانی از ایجاد تا ظهور، بی‌اطلاعی از قربانی شدن، دشواری قابلیت انتساب برطرف سازد. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی به این نتیجه می‌رسد که آموزه‌های زمینولوژی می‌تواند نارسایی‌های حقوق مصرف را در جهت حمایت با ارائه راهکارها و آسیب‌شناسی اقتصادی، جسمی روانی و آسیب‌شناسی اخلاقی را در جامعه پوشش دهد.

واژگان کلیدی: مکتب زمینولوژی، جرم‌شناسی رادیکال، آسیب‌شناسی پدیده مجرمانه، ماورای جرم.

^۱ دانشجوی دکتری حقوق جزاء و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. omrani.far@ut.ac.ir

^۲ دانشیار گروه حقوق جزاء و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول). m_sheidaeian@ut.ac.ir

^۳ دانشجوی ارشد حقوق جزاء و جرم‌شناسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. ybirang@gmail.com

رعایت حقوق مصرف‌کننده، یکی از موضوعات کلیدی در چرخه اقتصاد است و به مجموعه قواعدی باز می‌گردد که جهت حمایت از افراد هنگام فعالیتشان در بازار مقرر گردیده است (بیانی، ۱۳۹۰، ۱۱). مصرف‌کننده^۱ بخشی از بازار اقتصاد است، که با بخش دیگر یعنی تولیدکننده^۲ تکمیل می‌شود. در واقع، تولیدکننده فردی است که با توجه به مهارت و حرفه‌ی خود، اقدام به تولید کالا می‌کند (Fisher, David. A & Powers, William, 1994, 95). در حقوق کشور آمریکا، مصرف‌کننده، فردی تعریف می‌شود که کالاها یا خدمات را برای استفاده مستقیم یا مالکیت و نه برای فروش مجدد و یا استفاده در چرخه‌ی تولید به دست می‌آورد (WestEncyclopedia of American Law, 2010, 524).

مطابق ماده‌ی ۲ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۷ مصرف‌کننده، هر شخص حقیقی و یا حقوقی است که کالا یا خدمتی را خریداری می‌کند. به نظر می‌رسد تعریف مذکور، قیودی مانند: برای مصرف شخصی و مستقیم، بدون قصد فروش مجدد و استفاده در چرخه‌ی تولید، را کم دارد که لازم است در بطن تعریف فوق قید گردد.

شاید بتوان بهترین تعریف از مصرف‌کننده را در حقوق اتحادیه‌ی اروپا، مطابق بند ۲ دستور العمل راجع به اعتبارات مصرف‌کننده دانست. در این تعریف آمده است: مصرف‌کننده یک شخص طبیعی است که در معاملات دخالت می‌کند و این دخالت به هدف تجارت و یا اقتضای حرفه و شغل تجاری او نیست (سلیمی و پارساپور، ۱۳۹۱، ۵۷). در حقوق ایران، حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان با تدابیری پیش‌بینی شده که در صورت ورود خسارت^۳ به مصرف‌کننده و تعمیم مسئولیت قراردادی به تولیدکننده و عرضه‌کننده کالا و خدمات و عدم لزوم اثبات تقصیر، توسط مصرف‌کننده، خسارات وارده، قابل جبران است و این مسأله، هر تولیدکننده‌ای را در بر می‌گیرد (جابری، ۱۳۸۶، ۱۲۳).

باید عنوان نمود تا قبل از تصویب قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده در بعضی از قوانین به طور پراکنده، موادی راجع به الزام رعایت حقوق مصرف‌کننده وجود داشت؛ ولی با تصویب قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در ۱۳۸۸/۸/۱۵، ضمن اضافه شدن عناوین جدید خسارت به تناسب اقتضائات جامعه و همچنین لزوم جبران خسارت وارده بر مصرف‌کنندگان، مطابق مواد ۱۷، ۱۸ و ۱۹ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و مرجع رسیدگی در مواد ۴ و ۲۲ در قانون مذکور، به نحوی تدوین گردیده که حمایت بیشتری از مصرف‌کننده را به دنبال داشته باشد.

1. consumer
2. producer
3. harm

زمیولوژی^{۱۰} مکتبی نوظهور است که با بهره‌گیری از آن، آسیب و مخاطرات، شناسایی می‌شود (Ashwort, 2006, 60). واژه‌ی زمیولوژی، از کلمه یونانی (ζημία zēmía) به معنی «آسیب» اخذ شده است. در واقع، مکتب زمیولوژی می‌تواند به بسیاری از آسیب‌ها و مخاطرات پاسخ دهد که وصف مجرمانه ندارد. زمیولوژی می‌تواند پاسخ شایسته‌ای به ریشه‌ی بسیاری از آسیب‌های جدی و تاثیرگذار بدهد که در عالم حقوق برای آن ضمانت اجرای کیفی مشخص نشده است (Hillyard, 2004, 64)؛ برای مثال اگر تولیدکننده‌ها که در اقلام خود - مثلاً - چوب کبریت، به جای صد عدد، نود و نه عدد قرار دهد و در هر کالای خود یک عدد چوب کبریت را قرار ندهد، این موضوع، اگر چه در ظاهر بسیار پیش پا افتاده به نظر می‌رسد، اما در کل، آسیب شدیدی را به جامعه مصرف‌کننده وارد کرده است که به نظر می‌رسد جرم‌شناسان با بهره‌گیری از آورده‌های زمیولوژی می‌توانند آسیب را شناسایی و برای آن ضمانت اجرای مناسب‌تری مشخص کنند^{۱۱}.

هنگامی که مواد قانونی حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۷ (مواد ۲، ۴، ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۲) را مورد بررسی قرار می‌دهیم در می‌یابیم این موارد تنها زمانی می‌تواند از حقوق مصرف‌کنندگان حمایت نماید که بعد از ورود خسارت، مصرف‌کننده با هوشیاری کامل درخواست جبران آن را بنماید. حال مسئله از این قسمت آغاز می‌شود که مصرف‌کننده تمام اوقات نمی‌تواند هوشیار باشد تا حقوق وی مورد تعرض قرار نگیرد اکنون راهکار شناسایی آسیب چیست؟! آیا زمانی که حقوق جامعه مصرف‌کننده مورد تعرض قرار می‌گیرد، نباید تولیدکننده متخلف را به سزای عملش رساند در حالی که ورود این ضرر به مراتب آسیب بیشتری را وارد می‌نماید؟! آیا زمیولوژی در صدد رفع آسیب ناشی از تضييع حقوق مصرف‌کننده در سطح فردی است یا دیدگاه آن کل جامعه مصرف‌کننده را تحت پوشش قرار می‌دهد؟! تمام مسائلی که ذکر شد، پژوهش در حوزه مربوطه را می‌طلبد از این‌رو نگارنده قصد دارد در مبحث اول موضوع مورد بحث را تبیین کرده و سپس در مبحث بعدی مؤلفه‌های تضييع حقوق مصرف‌کننده را از دیدگاه زمیولوژی مورد بررسی قرار داده و سپس در مبحث سوم به آسیب شناسی بحث پرداخته و در نهایت مسئولیت‌شناسی زمیولوژیکال به عنوان آخرین مبحث مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱. تبیین بحث

نگارنده در این قسمت بر آن است تا زوایای تاریک موضوع را روشن نماید و در مرحله بعد حقوق مصرف‌کننده را از دیدگاه زمیولوژی مورد بحث و بررسی قرار دهد از این رو بهتر است قبل از تبیین

1. Zemiology.

۲. در حقیقت موضوع جرم‌شناسی چرایی جرم و راه کارهای پیشگیری از آن است در حالی که زمیولوژی اثرات و مخاطرات جرم را در سطح اجتماع و تاثیر آن بر جامعه را به طور گسترده مورد بررسی قرار می‌دهد.

(van Swaeningen, 1999, 11)

اصل موضوع، ذهن با مفهوم زمینولوژی پیوند خورده تا مطالب آتی به درستی درک شود. در رابطه با زمینولوژی و مباحث مربوط به آن انصافاً پژوهش چشم‌گیری در حقوق ایران انجام نشده است و موضوع مذکور، نیازمند پژوهش ژرف همراه با تحلیل اوصاف و مؤلفه‌هاست. در رابطه با زمینولوژی مقاله‌ای نوشته شده اما متأسفانه نتوانسته است موضوع را به طور دقیق تبیین نماید. و به نقل تعاریف بسنده نموده. در مقاله مذکور در تعریف زمینولوژی آمده است: « زمینولوژی را می‌توان ادامه و به عبارت دیگر، نسخه قرن بیست و یکمی جرم‌شناسی رادیکال^{۱۲} دانست و از آنجا که بنیانگذاران آن به مطالعه همه آسیب‌ها و مخاطرات اجتماعی که جرم تنها یکی از مصادیق آن‌هاست، باور دارند. بر تغییر عنوان مضیق (Criminology) به عنوان موسع (Zemiology) عقیده داشتند و از آن حیث که جرم یک مفهوم محدود و مضیق است بسیاری از رفتارهای منتهی به صدمه و مخاطرات، وصف مجرمانه نداشته یا در طبقه‌بندی جرایم مهم جای ندارند. از این روی، جرم‌شناسی نیز با توجه به عنوان و رسالت خود نمی‌تواند به مطالعه و تحقیق در مخاطرات و آسیب‌های اجتماعی بپردازد.» (شمس ناتری و شهریاری، ۱۳۹۴، ۳۲۷)

بر این تعریف چند نقد وارد است؛ اولاً اگرچه زمینولوژی نسخه‌ای از جرم‌شناسی رادیکال است اما تفاوت عمده در نگرش این دو علم، نسبت به پدیده مجرمانه وجود دارد و نمی‌توان گفت جرم‌شناسی عنوان مضیق و زمینولوژی عنوان موسع است چرا که این دو مفهوم مفروق همدیگراند؛ با این توضیح که نسبت به یک پدیده مجرمانه همچون تضییع حقوق مصرف‌کنندگان (اگر با مسامحه پدیده مجرمانه بدانیم) زمانی که عینک جرم‌شناسی را برچهره می‌زنیم ویژگی‌های مجرم، علل و عوامل تشکیل جرم، حالت خطرناک و در نهایت راهکارهای پیشگیرانه را مشاهده می‌نماییم در حالی که از منظر زمینولوژی تضییع حقوق مصرف‌کنندگان آسیب‌شناسی می‌شود، یعنی بررسی می‌شود تضییع حقوق مصرف‌کنندگان توانسته چه اثراتی بر بازار اقتصادی بگذارد و یا چه تعداد از خانوارها را تحت‌الشعاع قرار داده که نسبت به تولیدکنندگان داخلی بدبین شوند و یا چه مقدار ارز از کشور در جهت خرید کالاهای خارجی به دلیل عدم کیفیت کالاهای داخلی از کشور خارج شده است. دوماً این که بین آسیب و جرم رابطه عام و خاص مطلق وجود دارد، یعنی هر جرمی آسیب هست، اما هر آسیبی جرم نیست. این موضوع باعث نمی‌شود که ما جرم را یک مفهوم مضیق بدانیم زیرا جرم یک مفهوم اعتباری است و نه ذاتی و انسان‌ها خود به بعضی از آسیب‌ها عنوان مجرمانه داده‌اند و مجرم رفتار مجرمانه مجازات می‌نماید، در واقع باید گفت؛ زمینولوژی هر پدیده منتهی به آسیب را بررسی می‌کند چون رسالتش و مفهومش آسیب‌شناسی است. و در آخر باید افزود؛ اگر جرم‌شناسی آسیب‌ها را مورد بررسی قرار نمی‌دهد زیرا رسالت این را ندارد و این جزو نارسایی جرم‌شناسی محسوب نمی‌شود، زیرا جرم‌شناسی همان طور که از اسمش پیدا است به

بررسی عواملی که در جرم دخالت دارند می‌پردازد. مسلماً مواردی که در بالا ذکر شد تماماً این موضوع را نشان می‌دهد که جرم‌شناسی و زمینولوژی در بررسی پدیده‌های مجرمانه شباهت دارند اما هر کدام با مؤلفه‌ها و دیدگاه‌های خود، موضوع را مورد بررسی قرار می‌دهد. شاید بتوان جامع‌ترین تعریف از زمینولوژی را در بیان مکگیل^{۱۳} مشاهده کرد. وی در تعریف زمینولوژی بیان می‌دارد: « زمینولوژی یک دانش در حال ظهور است که تلاش می‌کند از مفاهیم قانونی متعارف جرم، فراتر رفته و توجه به آسیب‌های اجتماعی (مالی، جسمی، اجتماعی و روان‌شناختی) را که تاثیر بسزایی دارند، جلب کند. هر راهکار عملیاتی برای کنترل جرم، باید بر اساس درک درستی از علل تاثیر گذار اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و... پایه‌ریزی گردد.» (McGill C.H, 2012, 210)

هیلارد و توماس^{۱۴} در مقاله خود تحت عنوان «فراتر از جرم‌شناسی» بیان می‌کنند: آسیب‌های زیادی در جامعه وجود دارد که قانونگذار آن را جرم‌انگاری نکرده است و یا صرفاً به مجازات مرتکبین بسنده نموده و رفتار مجرمانه آسیب‌شناسی نشده‌اند. بررسی جرم با رویکرد آسیب‌شناسی می‌تواند به جای مقابله از طریق مجازات و ارباب، مشکلات را از طریق چاره‌جویی، مذاکره، سازش و داوری حل و فصل کرد (Tombs S and Hillyard P, 2004, 11). این تعریف از چند جهت قابل تقدیر است، اولاً این که در این تعریف صحبتی از جرم‌شناسی نیست و زمینولوژی را مستقلاً تبیین نموده و دوماً زمینولوژی را علمی می‌داند که از بررسی صرف جرم فراتر رفته و در آخر تاثیر سایر عوامل را به عنوان عاملی دخیل در ورود آسیب مدنظر قرار داده است. نگارنده معتقد است؛ زمینولوژی؛ آسیب‌شناسی جامع، از پدیده‌هایی است که به انسان ضرر وارد می‌نماید. موضوعاتی که از دیدگاه زمینولوژی در بحث حمایت از حقوق مصرف‌کننده باید مورد بررسی قرار گیرد این است که بسیاری از تضییع حقوق مصرف‌کنندگان به طوری پنهانی صورت می‌گیرد که خود مصرف‌کننده این موضوع را احساس نمی‌کند. همچنین عدم رعایت حقوق مصرف‌کننده، توسط تولیدکننده، می‌تواند تعداد زیادی از مصرف‌کنندگان را در برگیرد و آسیب جسمی، روحی، اقتصادی و... شدیدی را به مصرف‌کنندگان وارد نماید تمام این موارد ضرورت این را می‌طلبد تا حقوق مصرف‌کنندگان دیدگاه زمینولوژیکال در این پژوهش بررسی و تبیین شود.

۲. مولفه‌های ورود آسیب به حقوق مصرف‌کننده

با توجه به عنوان پژوهش مقتضی است که این مبحث؛ با مولفه‌های زمینولوژی مورد تبیین قرار گیرد. این مؤلفه‌ها شامل؛ گستردگی آسیب، ورود پنهانی آسیب، فاصله طولانی از ایجاد تا ظهور آسیب، عدم اطلاع از قربانی شدن است که هر کدام در گفتار جداگانه مورد بحث و تبیین قرار می‌گیرد. البته علاوه

1. Mcgil

2. Hilhard and Tomas

بر مواردی که ذکر شد نگارنده مورد دیگری تحت عنوان دشواری قابلیت انتساب آسیب را به موارد پیش گفته اضافه می‌نماید.

۲-۱. گستردگی آسیب

رفتارهای منتهی به آسیب‌ها و مخاطرات گسترده اجتماعی^{۱۵} عبارتی است برای توضیح و تبیین پارهای از اقدامات که به طرق مختلف اکثراً و غالباً توسط اشخاص حقوقی در سطح اجتماع بر عناصر مختلف زندگی فردی یا اجتماعی اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی آثار سوء و گاه جبران ناپذیری بر جای می‌گذارد (شمس ناتری و شهریار، ۱۳۹۴، ۳۲۷).

همان‌طور که در توضیحات فوق آمد، رفتارهای منتهی به آسیب، عنصر گستردگی را در خود جای داده و به طور خلاصه می‌توان گفت زمینولوژی مطالعه است که به شکل گسترده‌تر پدیده‌ها را بررسی می‌کند (Treadwell J, 2012, 210). باید اذعان نمود زمانی که یک تولیدکننده کالایی را معیوب و یا کمتر از میزان توصیفی به بازار عرضه می‌نماید، تولیدکننده یک فرد حقیقی و یا حقوقی است، اما مصرف‌کنندگان افراد زیادی هستند که از کالای معیوب و ناقص رنج می‌برند. این گستردگی آسیب خود دلیل اصلی است که زمینولوژی سعی در شناخت و بررسی آن دارد و در صورتی که این مورد به حد گسترده نرسد، موضوع در صلاحیت جرم‌شناسی قرار می‌گیرد. زمانی که فردی کم‌فروشی^{۱۶} می‌کند، این موضوع باید از طریق جرم‌شناسی از ابعاد مختلف تحت بررسی قرار گیرد؛ اما زمانی که یک تولیدکننده در مقیاس وسیع کم‌فروشی می‌کند این موضوع باید از طریق زمینولوژی آسیب‌شناسی شود. البته باید توجه داشت، بحث وسعت بررسی، موجب خلط مبحث با جرم‌شناسی کلان^{۱۷} نشود. البته شاید این دو مفهوم در مقیاس بررسی مشابهت داشته باشند، اما در حقیقت زمینولوژی با جرم‌شناسی کلان که عمل جنایی را پدیده جمعی تلقی می‌کند (ریموند، ۱۳۸۸، ۲۱). تفاوت ژرف مبنایی دارد که شرح آن در مباحث پیشین آمد.

۲-۲. ورود پنهانی آسیب

یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم زمینولوژی ورود پنهانی آسیب^{۱۸} است به طوری که خود بزه‌دیده به هیچ عنوان از این موضوع آگاه نیست که به وی آسیبی وارد شده است. ناگفته نماند که آسیب، بسیار حساب شده و ماهرانه طراحی می‌شود تا بزه‌دیده به هیچ عنوان از این موضوع اطلاع کسب نکند (میرخلیلی، ۱۳۹۷، ۹۹). نگارنده معتقد است، در بحث تزییع حقوق مصرف‌کننده، ورود پنهانی آسیب، بیش از سایر

1. Widespread social risks
2. Retail sale
1. Huge criminology
2. Hidden entry of damage

آسیب‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد کما این که، در حقوق ایران عناوینی تحت عنوان تدلیس^{۱۹} و تقلب در معامله وجود دارد که برای آن به ترتیب، خیار تدلیس و غبن، جهت فسخ معامله پیش‌بینی شده است. این موارد، حاکی از این است که امان ورود آسیب، از سمت و سوی تولیدکننده وجود دارد. در حقوق مصرف عنصر پنهانی در دو مقطع باید مورد بررسی قرار گیرد. اول عملیات پنهانی که توسط تولیدکننده از دو بُعد کمی و کیفی طراحی می‌شود و سپس تولید و انتشار کالا برای مصرف. در حقیقت در قسمت اول دیدگاه زمینولوژی به هیچ عنوان نمی‌تواند محل بحث باشد زیرا نتیجه و آسیبی وارد نشده است. زمینولوژی زمانی ورود می‌کند که عنصر نتیجه^{۲۰} بر روی بزه‌دیدگان ایجاد شده باشد. برای مثال دیده شده بعضی از تولیدکنندگان خاطی دستمال کاغذی با توجه به این که روی جعبه آن قید «حاوی صد عدد» نوشته شده اما زمانیکه شمرده می‌شود تعداد ۹۹ برگه یافت می‌شود. کم بودن یک عدد دستمال کاغذی هوش سیاه^{۲۱} تولیدکننده را نشان می‌دهد چرا که تولیدکننده اولاً اقدام به شمارش نمی‌کند و دوماً در صورتی که متوجه شود آن را برپایه اشتباه تولیدکننده می‌گذارد و به آن اهمیتی می‌دهد. در حالی که تولیدکننده در صورتی که یک میلیون دستمال کاغذی را به قیمت یک میلیون تومان (اگر فرضاً قیمت هر جعبه را یک تومان بدانیم) بفروشد و از هر کدام یک دستمال را بردارد یک میلیون دستمال کم‌فروشی نموده که با آن می‌تواند ده جعبه (ده تومان = یک هزارم) دستمال کاغذی ایجاد نماید. در حقیقت زمینولوژی می‌خواهد بررسی نماید از این کم‌فروشی ایجاد شده چه صدماتی به جامعه منتقل شده، در حالی که صدمات وارده بسیار هوشیارانه و مخفیانه ایجاد شده است.

۲-۳. فاصله طولانی از ایجاد تا ظهور آسیب

رویکرد زمینولوژی، سعی دارد به آسیب بدون محدودیت زمانی نظاره کند، چنان که زمینولوژی به آسیب‌هایی که نتیجه آن در مدت طولانی ظهور می‌کند توجه دارد. برای اقدام فوری یا برای بازگشت به محل مورد نظر (در قالب های خاصی از آسیب)، اقداماتی که توسط جرم‌شناسی منتشر می‌شود ضروری است. این ما را به این نتیجه می‌رساند که؛ زمینولوژی و جرم‌شناسیبه عنوان مطالعاتی هستند که در آن زمینولوژی بر مبنای مبدأ و حذف آسیب‌های اجتماعی مختلف که منجر به جرم و جنایت می‌شود تکیه دارد و جرم‌شناسی راهکارهای پیشگیرانه برای مقابله با آسیب پیشنهاد می‌دهد. (Hulsman L, 1986). (15) رفتارهای منتهی به مخاطرات گسترده اجتماعی را می‌توان در غالب موارد، در دسته دوم قرار داد. در اکثر موارد، ماهیت رفتار و شرایط و اوضاع و احوال وقوع و همچنین شرایط قربانی و نیز متعلق جرم به گونه ای است که رفتار بلافاصله آثار و نتایج زیانبار خود را نشان نمیدهد. شاید همین امر، علتی بوده باشد که این رفتارها و نتایج زیانبار حاصل از آن کمتر در نظر گرفته شده باشد. مثلاً در رفتارهای علیه

۳. ماده ۴۳۸ قانون مدنی بیان می‌دارد: تدلیس عبارت است از عملیاتی که موجب فریب طرف معامله شود.

محیط زیست مانند ایجاد آلودگی هوا یا تخلیهٔ زباله‌های سمی، آثار بزه‌دیدگی با تأخیر ظاهر می‌شود؛ چون افراد در معرض این جرایم، با گذشت زمان بیمار می‌شوند و آثار بزه‌دیدگی در آن‌ها نمایان می‌شود. همچنین در رفتارهای مربوط به نقض حقوق مصرف‌کنندگان مانند تبلیغات خلاف واقع یا کم‌فروشی این موضوع به خوبی جلوه می‌نماید (میت ترنس دی و دیگران، ۱۳۹۴، ۶۸).

تولید کنندگان کالا منقوص و معیوب، اکثراً سعی بر این دارند تا عیب را در کالاها به طوری طراحی نمایند که تا مدت زیادی از دید مصرف‌کننده مخفی بماند و ظهور آسیب معمولاً در رفتارهای منتهی به آسیب بسیار زمان بر است و بعضاً حتی مصرف‌کنندگان شاید آگاه به ورود آسیب نباشند. بنابراین، به طور مثال تولیدکنندگان متخلف دستمال کاغذی معمولاً یک برگهٔ دستمال کاغذی یا نهایتاً دو برگه را در محصول قرار نمی‌دهد زیرا این یک عدد و یا دو عدد به هیچ عنوان به چشم مصرف‌کننده نخواهد آمد اما اگر بیشتر از آن از لحاظ کمی کمبود داشته باشد امکان دارد مصرف‌کننده از کمبود آن آگاه گردد، یا تولید کنندگان کالاهای برقی همچون تلویزیون، تا زمانی که کالا جهت تعمیر گشوده نشود نمی‌توان دریافت تولید کننده از قطعات بی کیفیت در تولید خود استفاده نموده و از این جهت حقوق مصرف‌کننده مورد تعرض قرار گرفته است.

۲-۴. بی‌اطلاعی از قربانی شدن

بزه دیده شناسی یکی از شاخه‌های نوین جرم‌شناسی است کمتر از یک سده پس از تولد جرم‌شناسی و در سال‌های اخیر اعلام وجود نموده است. در بزه دیده‌شناسی به دلیل غفلتی که سالیان سال در خصوص مجنی علیه (بزه دیده) مطرح بوده، پژوهش‌ها بر قربانی جرم متمرکز شد تا نقش شخصیت او در تکوین جرم معین گردد و این امر تحول عمیقی در علت شناسی جنایی بود و بزه دیده‌شناسی شکل گرفت و به مرحله‌ای رسید که لازم است بزه دیده بیش از پیش مورد توجه واقع شود (حسن پور، ۱۳۸۵، ۲۵). یکی از نویسندگان در این مورد اشاره می‌کند: «رفتارهای آسیب‌محور به صورتی ایجاد می‌گردند که ترس و ناامنی در میان اشخاص جامعه به وجود نمی‌آورند. علت این امر را میتوان در همان غیرمحمسوس و غیرملموس بودن آثار این رفتارها و آنی نبودن تأثیر این رفتارها در اکثر موارد، جست و جو کرد.» (منتظری‌المشیری، ۱۳۸۵، ۴۵) در پاسخ به این استدلال باید اذعان نمود؛ غیر ملموس بودن رفتارهای منتهی به آسیب خود یک ویژگی بارز از زمین‌لرزه است اما در واقع مرتکبین این دسته از آسیب‌ها سعی دارند، ایراد آسیب را به طوری انجام دهند که قربانیان به هیچ عنوان از ورود آسیب به خود اطلاعی کسب نکنند. در حقیقت باید گفت؛ عمدتاً قربانیان آسیب به ندرت از متضرر شدن خود آگاهی می‌یابند. برای مثال؛ تولید کننده‌ای که نود نه عدد چوب کبریت به جای صد عدد به مصرف‌کننده عرضه می‌نماید، هدفش این است که تزییع حقوق مصرف‌کننده در این مورد خاص به طوری صورت گیرد که

مصرف‌کننده از تضييع حقوقش به هيچ عنوان مطلع نگردد. از اين رو ميتوان گفت ورود آسيب عمدتاً طوری است که قربانیان از آن بی‌خبر و یا بعد از گذشت مدت مدیدی آگاه می‌شوند.

۲ - ۵. دشواری قابلیت انتساب آسيب

یکی از موضوعات بنیادین در بحث توجه مسئولیت^{۲۲} (چه به شکل کیفری یا مدنی) قابلیت انتساب رفتار مجرمانه^{۲۳} به شخص خاطی است. در واقع زمانی می‌توان مسوولیت را به فرد نسبت داد که انتساب آسيب در ابتدا مشخص و مبین باشد در غیر این صورت، ایراد مسوولیت به افراد با اصل برائت^{۲۴} تداخل می‌کند. تمام مواردی که در گفتارهای پیش تبیین گردید (گسترده‌گی آسيب، ورود پنهانی آسيب، فاصله طولانی از ایجاد تا ظهور آسيب، عدم اطلاع از قربانی شدن)، به نوعی باعث می‌شود، قابلیت انتساب آسيب به مرتکب، دشوار و یا حتی غیر ممکن گردد. برای مثال، تولید کننده وسایل پلاستیکی را در نظر بگیرد که در تولید محصول خود موادی را به کار برده که بعد از مدتی مشخص شده این مواد ایجاد سرطان می‌کند، و از این جهت تعداد زیادی از مصرف‌کنندگان دچار بیماری و یا فوت نموده‌اند. همان‌طور که در گفتارهای پیشین مطرح گردید یکی از مؤلفه‌های اصلی آسيب، ظهور طولانی مدت آسيب است. اکنون در این مدت طولانی که حال آسيب ظهور نموده است، تولید کننده خاطی یا در قید حیات نیست و یا کارخانه منتقل شده و یا اگر هم تولید کننده حضور داشته باشد می‌تواند به بهانه‌های متفاوت همچون؛ عدم اطلاع از مواد خطر آفرین، ارجاع مسوولیت به بخش فنی و بهداشتی، و یا حتی دخالت افراد بیگانه در خط تولید مبانی انتساب مسوولیت، نسبت به آسيبی که وارد نموده را مخدوش کند. در واقع در بحث اقدامات کیفری «زمان»^{۲۵} برای پیشگیری و همچنین سزادادن^{۲۶} مرتکب خاطی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است چنان‌که مواد ۱۰۵ الی ۱۱۵ از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مرتکبین جرایم تعزیری را بعد از گذشت مواعیدی که در مواد مذکور تصریح شده قابل مجازات نمی‌داند. هرچند بحث مرور زمان و سپس سقوط مجازات^{۲۷} در مسوولیت مدنی قابل بحث نیست اما تمام این موارد این را می‌رساند که برای شناخت مسوولیت فرد خاطی زمان از محوریت اصلی برخوردار است.

آموزه‌های زمینولوژی می‌تواند نارسایی‌های جرم‌شناسی در بحث زمان را تکمیل نماید و این موضوع را تصریح نماید که ورود آسيب از دو منظر باید مورد بررسی قرار بگیرد. مورد اول؛ قبل از ورود آسيب است. در این مرحله رفتار آسيب شناسی می‌شود برای نمونه ایجاد یک کارخانه در کنار یک رودخانه اگر غیرموجه نیست اما بعد از آسيب شناسی می‌توان استدلال کرد که فضولات شیمیایی این کارخانه

1. Responsibility
2. Criminal behavior
3. The principle of innocence
1. Time
2. Punish
3. Fall of punishment

می‌تواند وارد آب رودخانه شود و سپس افراد یک شهر را که در مسیر رودخانه قرار دارند را آلوده به آن نماید و در نهایت این مواد بر روی (DNA) افراد تأثیر می‌گذارد و فرزندی که از این افراد متولد می‌شوند یک انگشت و بیماری‌های جهشی دارند که در نهایت می‌توان حکم کلی به عدم ایجاد کارخانه در مسیر رودخانه داد. نگارنده این مورد را «آسیب شناسی فرضی»^{۲۸} می‌نامد که نگرش آن بر مبنای فرض یک رفتار و سپس اصدار حکم است. مورد بعدی صورتی است که نتیجه آسیب ظهور نموده که نگارنده آن را «آسیب شناسی اثباتی»^{۲۹} می‌داند. در این حالت آسیب وارده باید زمینولوژی^{۳۰} شود و بعد از آن نتایج ایجاد شده، چیدمان گردد و در نهایت با حمایت آموخته‌های جرم‌شناسی در کنار زمینولوژی بتوان موضوع را تحلیل و بررسی و راهکارهای جامعی مشخص نمود. در مثالی که در مورد تولید کننده ظروف پلاستیکی سرطان‌زا زده شد، می‌توان استدلال کرد که بعد از زمینولوژی شدن موضوع، میزان آسیب وارده بر جامعه و اثرات آن و در نهایت از طریق این آسیب شناسی می‌توان به مبدأ آسیب رسید. با توضیحاتی که در این باره بیان شد می‌توان دریافت، اگرچه در بحث زمینولوژی، قابلیت انتساب آسیب، به دلیل مؤلفه‌هایی که بیان شد سخت می‌گردد اما خود آسیب‌شناسی، سر نخ ماجرا را به دست خواهد داد تا وارد کننده آسیب شناسایی گردد، با این توضیح که برای شناخت آسیب باید از مبدأ موضوع مورد بررسی قرار گیرد تا آسیب به‌طور دقیق و کارشناسانه تحلیل شود. این موضوع به‌طور ضمنی وارد کننده یا کنندگان آسیب را به‌طور ضمنی معرفی می‌نماید.

۳. آسیب شناسی تضييع حقوق مصرف‌کننده

یکی از موضوعات مهم در تبیین موضوع مقاله، بررسی آسیب‌ها؛ ناشی از تضييع حقوق مصرف‌کننده است. زمانی که حقوق مصرف‌کننده از ناحیه تولیدکننده مورد تضييع قرار می‌گیرد آسیب‌هایی به جامعه و فرد وارد می‌شود از این جهت باید افزود دامنه بررسی آسیب را باید در فرد (مقدمه) و سپس تبلور آن در جامعه (تالی) به عنوان نهادی متشکل از تک‌تک افراد جست و جو کرد. البته تضييع حقوق مصرف‌کنندگان آسیب‌های زیادی را به همراه دارد، که نامبردن تمامی آن‌ها از حوصله بحث خارج است، لذا مقتضی است در این مبحث، شریان‌های اصلی ورود آسیب تبیین گردد. از این رو در بحث مذکور، موضوع در سه گفتار تحت عنوان آسیب اقتصادی، آسیب اخلاقی و در نهایت آسیب جسمی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. پلن ذیل موارد بررسی ابعاد بحث است به آن توجه نمایید.

4. Hypothetical Pathology

5. Positive Pathology

۶. زمینولوژی: ZEMIO در زبان یونانی به معنای آسیب و پسوند LOGY به معنای شناختن یا علم است. در واقع وقتی می‌گوییم موضوعی باید زمینولوژی شود یعنی باید آسیب شناسی شود. دقت شود اگر بگوییم از طریق زمینولوژی باید آسیب شناسی شود... این جمله اشتباه است، زیرا این جمله این معنی را دارد: از طریق آسیب شناسی باید آسیب شناسی شود که خود در اصطلاح ادبی «حشو لغوی» نام دارد و نادرست تلقی می‌شود.

۱-۳. آسیب اقتصادی

اقتصاد در زندگی انسان‌ها نقش کلیدی و حیاتی دارد چنانکه می‌توان بر مبنای قوی و یا ضعیف بودن اقتصاد در یک جامعه حکم به پویا بودن آن جامعه کرد.^{۳۱} تحلیل جرایم در علوم انسانی در شاخه اقتصاد به عنوان «اقتصاد جرم»^{۳۲} و در شاخه علوم اجتماعی تحت عنوان «آسیب شناسی اجتماعی»^{۳۳} صورت می‌گیرد. بسیاری از اقتصاددانان با استفاده از روش‌هایی چون: سری‌های زمانی، سری‌های مقطعی و داده‌های تابلویی در قالب الگوهای اقتصاد سنجی در تحلیل علل اقتصادی جرایم داشته‌اند. از سوی دیگر، مطالعات در مورد کنترل زمینه کنترل اقتصادی جرایم با در نظر گرفتن میزان و شدت مجازات‌ها و عوام موثر بر جرایم و تخمین جرایم عرصه گسترده‌تری از مطالعات اقتصادی جرم را پیش رو می‌نهد (سریر افراز، ۱۳۸۸، ۵۰). البته باید اذعان نمود تمام مواد فوق رابطه اقتصاد و جرم را نشان می‌دهد که جایگاه آن در جرم‌شناسی اختصاصی^{۳۴} است و نشان دهنده اهمیت آن است. متنها موضوعی ای که در این گفتار باید به آن پاسخ داده شود این است که تزییع حقوق مصرف‌کننده چه آسیب اقتصادی دربر دارد؟! در پاسخ باید اذعان نمود؛ تزییع حقوق مصرف‌کننده می‌تواند از دو بُعد کمی و کیفی صورت پذیرد. حق انتخاب^{۳۵} که از حقوق اصلی مصرف‌کنندگان است، این اجازه را وی می‌دهد تا نسبت به خواسته و نیاز خود در قبال پرداخت ثمن، مبیع مورد نظر را دریافت نماید. در زمان خرید کالا توسط مصرف‌کننده چه تعداد و چه کیفیت کالا با ثمن پرداختی مطابقت نداشته باشد، مصرف‌کننده بزه‌دیده واقع شده است. زمانی که مصرف‌کننده در قبال صد عدد برگه دستمال کاغذی مبلغ هزار تومان را می‌دهد؛ ولی تعداد برگه‌های نود نه یا نود هشت برگه است و یا کالایی را به امید به کار رفتن مواد درجه یک خریداری می‌کند و ثمن مربوط به آن را پرداخت می‌نماید، در حالی که تولیدکننده در تولید کالا خود از مواد درجه دو و یا سه استفاده نموده و اینجاست که حقوق مصرف‌کننده مورد تعرض قرار گرفته است. در دین مبین اسلام دو مبحث مهم به عنوان ربا و کم‌فروشی وجود دارد که انجام هر دو این موارد در قرآن کریم حرام شمرده شده‌اند. در واقع رویکرد اسلامی نسبت به دو مقوله ربا و کم‌فروشی رویکرد آسیب‌شناسی

۱. قال علی (ع): «کاد الفقر ان یكون کفرا» نزدیک بود که فقر به کفر تبدیل شود.

2. Crime Economics
3. Social pathology
4. Specific Criminology
5. Right to Choose

است. همان طوری که خرید و فروش در چارچوب‌های اقتصاد سالم و گردش سالم اقتصادی موجب افزایش درآمد و برکت در جامعه می‌شود، به همان میزان رباخواری سبب انحراف^{۳۶} و نابسامانی در اقتصاد اجتماع می‌شود. (بقره، ۲۷۵) از نظر قرآن اقتصاد متکی به ربا موجب بی‌برکتی آن شده و اجتماع از فضل الهی بی‌بهره می‌شود. (روم، ۳۹) پس بر خلاف تصور آنکه ربا موجب افزایش نقدینگی و درآمدی است، باید گفت که موجب نابودی آن می‌شود و نظام اقتصاد ربوی، در نهایت محکوم به نابودی است. (بقره، ۲۷۶) خدا با اشاره به قوم یهود که در اقتصاد ربوی استاد و سرآمد هستند می‌فرماید که رباخواری یهود، از عوامل تضییق اقتصادی بر آنان از سوی خدا بوده است (نساء، ۱۶۰ و ۱۶۱) هر چند که به ظاهر آنان موفق بوده و از رفاه برخوردارند، ولی این ظاهر قضایا است. از نظر قرآن، آنچه موجب افزایش و رشد اقتصادی واقعی می‌شود، نزول خواری نیست، بلکه پرداخت زکات است که به ظاهر از دست رفتن مال و در باطن افزایش مضاعف و دو چندان آن است. (روم، ۳۹) کم‌فروشی موضوع دیگری است که خداوند متعال آن را نهی و آسیب‌شناسی نموده است. از نظر قرآن عواملی می‌تواند به عنوان آسیب اقتصادی مطرح شود که از جمله آنها عامل کم‌فروشی یا گران‌فروشی در تبادلات اقتصادی است. براین اساس کم‌فروشی و تقلب در معامله، از جمله عوامل فساد اقتصادی^{۳۷} و نابودی آن است (اعراف، ۸۵)؛ چرا که جمله «و لاتفسدوا» می‌تواند عطف عام پس از خاص باشد؛ بنابراین، کم‌فروشی و مانند آن از مصادیق فساد اقتصادی خواهد بود. همین مطلب در آیات دیگر نیز آمده است. (هود، ۸۴ و ۸۵)؛

1. deviance.

۲. الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَاتَّبَعَهَا فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.
۳. وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبَا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْغِفُونَ
۴. يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ
۵. فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا.
۶. وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبَا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْغِفُونَ.

1. Economic corruption

۲. وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.
۳. ۸۴: وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أراكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ. ۸۵: وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ.

شعراء، ۱۸۱ و ۱۸۳؛ اسراء، ۳۵؛ مطففین، ۱ تا ۳^{۴۷}) اگر به طور معمول و بدون هیچ ایدئولوژی و صرفاً به طور اکادمیک بخواهیم موضوع را آسیب شناسی نماییم در فرجام سخن باید اذعان نمود؛ زمانی که تولید کننده کالا را در قبال ثمن دریافتی منقوص و معیوب (کمی و کیفی) تحویل می‌دهد، یعنی سود بیشتری عاید وی شده در حالی که ضربه اقتصادی شدیدی به تک تک مصرف‌کنندگان و مجموعاً، به جامعه مصرف کننده وارد نموده است. این موارد مجموعاً منجر به آسیب‌هایی همچون، بیکاری، تورم، رکود، و النهایه باعث بروز یک اقتصاد بیمار می‌شود.

۳-۲. آسیب جسمی - روانی

یکی از آسیب‌های مهم در بحث آسیب شناسی تضييع حقوق مصرف‌کننده، آسیبی است که از عدم رعایت حقوق مصرف کننده ناشی از عدم رعایت استانداردهای تولیدی و عیب کالا بر جسم و روان^{۴۸} مصرف‌کنندگان وارد می‌شود. عیب در کالا شامل هر نوع عیب از قبیل عیب در طراحی یا ساخت کالا، خواه به جهت استفاده از مواد خام نامرغوب یا عدم دقت و عدم دانش و تخصص کافی در فرایند تولید و عرضه کالا، که موجب کاهش ارزش اقتصادی یا عدم امکان انتفاع متعارف از آن و یا ورود ضرر و زیان به مصرف کننده گردد. بنابراین تولید کننده باید به نحوی کالا را تولید کند که عرفاً معیوب نباشد، هرچند این عیب در فرایند تولید، به یک کالا در میان حجم انبوهی از آن تعلق گرفته باشد. عیب همچنین شامل عدم راهنمایی کامل در خصوص نحوه استفاده صحیح از کالا، مشکلات و عوارض ناشی از عدم استفاده صحیح از آن، و هر عاملی که سلامت^{۴۹} و تندرستی جان یا روان مصرف‌کننده و اشخاص دیگر را تهدید کند نیز می‌شود (جعفری تبار، ۱۳۷۵، ۳۷). زمانی که تولید کنندگان در تولید کالای خود موادی را به کار ببرند که هیچ نظارتی بر آن انجام نشده و برای جسم انسان خطرآفرین است، از مصرف‌کنندگان قربانی ساخته‌اند. باید این موضوع را در نظر گرفت که بعضاً صدماتی که به مصرف‌کننده وارد می‌شود به قدری ناچیز است که مصرف‌کننده از پیگیری حقوق و قضایی آن منصرف می‌شود و سعی دارد موضوع را نادید بگیرد اما وقتی موضوع را آسیب‌شناسی می‌شود درمی‌یابیم دو آسیب مهم در همین نادیده انگاری نهفته شده است. مورد اول این که مصرف‌کننده وقتی نسبت به عدم کیفیت بهداشتی کالای دریافتی، عکس‌العملی نشان نمی‌دهد؛ تولیدکننده روال سابق را ادامه داده و در نهایت آسیب بیشتری را به افراد وارد می‌نماید. مورد دیگر این که اگرچه صدمات وارد شده بعضاً در سطح فردی ناچیز انگاشته می‌شود اما باید در نظر داشت یک کالای خطرآفرین جامعه مصرف کننده را تهدید نموده و این خود

۴. ۸۱: أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ. ۸۳: وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ.

۵. وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كَلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا.

۶. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَيَلِّ لِلْمُطَفِّفِينَ. ۲: الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ. ۳: وَإِذَا كَالَوْهُمْ أَوْ وُزَنُوا يُخْسِرُونَ.

7. Body and soul

1. Health

اگرچه برای یک مصرف‌کننده بی‌اهمیت است اما جامعه نسبت به آن بی‌تفاوت نخواهد بود بلکه اثرات سوء را بر جامعه مصرف‌کننده وارد می‌نماید. باید تصریح کرد اتفاقات ناگوار که هر روزه برای مصرف‌کنندگان در نتیجه مصرف کالاهای فاقد استانداردهای بهداشتی و امنیتی رخ می‌دهد، وابسته به هیچ زمان و مکان خاصی نیست. در اوایل دهه ۱۹۶۰ میلادی کشورهای اروپایی شاهد حادثه ناگواری بودند. در لین حادثه صدها کودک بی‌گناه در بریتانیا و آلمان ناقص‌الخلقه چشم به جهان گشودند، چرا که مادرشان در دوران بارداری دارویی به نام «تالیدوماید»^{۵۰} مصرف کردند (Eftekhar. G, 1998, 19). یکی از دیدگاه‌ها، که با گفتار مذکور ارتباط موضوعی دارد، «جرم‌شناسی سبز»^{۵۱} است. در این دیدگاه که مبانی زیملوژی به کار رفته به دنبال بیان گستره‌ی محدود حقوق کیفری در شناسایی بزه‌دیدگان سبز است (Williams, 2009, 200). جرم‌شناسی سبز با نگاهی انتقادی و متفاوت از بزه‌دیده‌شناسی متعارف، به قربانیان بزه‌های زیست محیطی توجه دارد و با رویکردی انسان‌مدارانه، انسان‌ها را بزه‌دیده از فعالیت‌های خطرآفرین زیست محیطی معرفی کرده که تا چند دهه پیش جرم‌شناسی و بزه‌دیده‌شناسی از آن غافل بوده است. (and Vande walle, 2013, 34). (Bisschop) نگارنده معتقد است وجه تسمیه جرم‌شناسی سبز و ورود صدمات جسمی-روانی ناشی از تضييع حقوق مصرف‌کننده، در دیدگاه گسترده و زیملوژیکال به آسیب‌های ایجاد شده است. نتیجه‌ای که می‌توان در این گفتار از آسیب جسمی-روانی تضييع حقوق مصرف‌کننده گرفت این است که تولیدکنندگان خاطی در جهت سودآوری بیشتر سعی دارند کیفیت کالای خود را کمتر نمایند. اگر مواد عرضه شده از نوعی باشد که بدن انسان بدان نیاز دارد و این کالا از موادی تشکیل یافته که برای بدن انسان خطر آفرین می‌باشد می‌تواند اثرات مخربی را بر جسم و جان افراد و در مقیاس وسیع‌تر جامعه مصرف‌کننده را تحت الشعاع قرار می‌دهد. تمام این موارد نیازمند دیدگاه زیملوژیکال به موضوع است تا با ریشه‌یابی اثرات ناگوار مواد تولیدی خطر زا خنثی سازی شود.

۳-۳. آسیب اخلاقی

با بررسی سیر تکاملی علم اقتصاد، مشاهده می‌شود مهمترین هدف نظریه‌های اقتصادی این است که رضایت مصرف‌کنندگان برآورده شود؛ صرف‌نظر از این که مورد قبول دین، اخلاق و قانون باشد (Hossain, 2014, 120). فاصله افتادن میان اخلاق و اقتصاد که در اثر پیدایش اقتصاد مدرن رخ داده است، ریشه در محدود کردن دیدگاه گسترده اسمیت از افراد بشر دارد. در واقع، اسمیت به عنوان استاد فلسفه اخلاق و اقتصاددان پیشتاز، در نظریات خود تحلیل‌های اخلاقی از عواطف و رفتارها را گنجانده است. این در حالی است که چنین تحلیلی از وی نادیده گرفته شده است. اسمیت به رواج معاملات دو طرفه سودمند توجه داشت و این به هیچ وجه مبین آن نیست که وی صرف خوددوستی یا در

2. Thalidomide

1. Green criminology

واقع مال اندیشی در معنای عام آن را برای رسیدن به یک جامعه خوب کافی دانست. به عبارت دیگر، اودقیقاً معتقد به عکس آن بود. او نیک‌بختی اقتصادی را براساس انگیزه‌ای واحد بنا نمی‌کرد و انتقاد وی از فلاسفه این بود که آن‌ها تلاش می‌کردند همه چیز را به یک فضیلت بکاهند. بنابراین، مسائل اقتصادی می‌توانند برای اندیشیدن به اخلاق و برای درک پرسش‌های سقراطی یعنی اینکه چگونه باید زندگی کرد؟ و یا چه چیزی موجب سعادت بشر است؟، بی‌اندازه مفید باشد. از دیگر عواملی که باعث فاصله افتادن میان اقتصاد و اخلاق شد؛ دیدگاه مهندسی به اقتصاد است که به حل مسایل فنی در روابط اقتصادی می‌پردازد. اگرچه علم اقتصاد به دلیل کمک و استفاده از رویکرد مهندسی قادر بوده است فهمی بهتر از مسایل ارایه دهد؛ اما در این رویکرد انگیزه‌های انسان‌ها کم و بیش در قالب اصطلاحات نسبتاً ساده بیان شده‌اند که یادآور ساده‌انگاری‌هایی هستند که در زمره ویژگی‌های اقتصاد جدید نیز می‌باشد و ملاحظیات عمیق اخلاقی، نقش‌چندانی در تحلیل رفتار انسانی ندارد (Sen, 1988, 197). رضایت و خشنودی مصرف‌کننده از کالای خریداری شده؛ حلقه اتصال؛ پایداری و رمز بقاء تولیدکننده است. اگر تولیدکننده سعی داشته باشد به طرق مختلف روند اعتمادسازی^{۵۲} در جامعه مصرف‌کننده را مختل نماید در واقع حیات خود را به زوال نزدیک نموده است. اکنون سوالی که در این گفتار باید طرح و بدان پاسخ داده شود این است که در صورت تضييع حقوق مصرف‌کننده از دیدگاه اخلاقی چه آسیبی وارد خواهد آمد؟! در پاسخ باید اذعان نمود زمانی اقتصاد یک جامعه با رونق و پویایی در جریان خواهد بود، که تعامل سازنده‌ای میان جامعه تولیدکننده و مصرف‌کننده برقرار باشد در غیر این صورت چرخه اقتصادی از فعالیت خود و پیمودن پله‌های ترقی باز خواهد ایستاد. عدم تکوین فرایند اعتماد و اتکاء مصرف‌کنندگان به تولیدکنندگان مسیر را برای رواج کالاهای خارجی فراهم می‌کند و باعث می‌شود تولیدکننده داخلی در منظر مصرف‌کننده متقلب انگار شود. باید نتیجه گرفت عدم تعامل سازنده بین تولیدکننده و مصرف‌کننده و عدم جریان اعتمادسازی نسبت به عدم کیفیت و استانداردهای لازم می‌تواند جامعه مصرف‌کننده و تولیدکننده را با مشکل روبرو نماید.

۴. مسوولیت‌شناسی زمینولوژیکال در حقوق مصرف

قبل از این که بخواهیم در این بحث به تشریح عنوان بپردازیم باید اذعان کرد؛ در این قسمت منظور از مسوولیت مفهوم عام آن اعم از مسوولیت کیفری و مدنی^{۵۳} است. شناخت حدود مسوولیت مصرف‌کننده از منظر زمینولوژی می‌تواند از موضوعات نوین در حوزه مسوولیت‌شناسی باشد. مسوولیت تولیدکننده کالای معیوب و خطرناک، روش حمایتی جبرانی محسوب می‌شود که در مواد ۲ و ۱۸ قانون حمایت از مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۲ و مواد ۱ و ۴ دستورالعمل مسوولیت ناشی از عیب تولید اتحادیه

1. Confidence building
1. Criminal and Civil Liability

اروپایی مصوب ۵/۲۵/۱۹۸۵ مورد توجه قرار گرفته است. مبانی مسؤولیت مدنی عرضه‌کنندگان کالاها و خدمات در مقابل مصرف‌کننده، در جهت حمایت از قشر کم اطلاع در روابط حقوقی در اعصار مختلف به فراخور مقتضیات زمان مورد توجه بوده است. از جمله مبانی مطروح و البته پذیرفته شده در بروز این تحولات، دکترین «آگاه باش خریدار»^{۵۴} و «نظریه تقصیر»^{۵۵} است و از طرفی به عنوان مبانی نوین می‌توان از نظریه تضمین و مسؤولیت محض نام برد (کاتوزیان، ۱۳۸۱، ۲۹). با توجه به مقررات قانون حمایت از مصرف‌کنندگان (مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۲) همانند حقوق اتحادیه اروپایی، بر مبنای مسؤولیت محض به عنوان مبنایی منطقی و معقول که با مصالح اجتماعی نیز سازگارتر است قابل تحلیل است. براساس مبانی یاد شده، دیگر نیازی به اثبات تقصیر نیست بلکه صرف ایجاد نتیجه ناگوار و زیانبار برای به وجود آمدن مسؤولیت مدنی کافی است و مسؤولیت مدنی نه تنها برای تولیدکننده؛ که برای افرادی که پس از وی کالای معیوب ارائه داده‌اند نیز قابل تسری خواهد بود.

باید توجه داشت که قانون‌گذار برای این‌که دامنه مسؤولیت مرتکب را نسبت به اعمال کیفری و غیرکیفری تعیین نماید مولفه خاصی را مدنظر دارد. برای نمونه در رابطه با جرم انگاری یک رفتار در حقوق کیفری، قانون‌گذار برای تعیین مجازات به مولفه‌هایی همچون حالت خطرناک، شدت رفتار، نتیجه مجرمانه، میزان قبح رفتار و... توجه می‌کند و بر مبنای این مؤلفه‌ها شدت و حدت مجازات را مشخص می‌نماید. اکنون سؤال اینجا است که وقتی با رویکرد زمینولوژی به موضوعات توجه می‌شود و در واقع آن موضوع زمینولوژی می‌شود تعیین مجازات به چه شکلی باید باشد؟! در پاسخ به سوال مطروحه باید اظهار نمود؛ که بعضی از رفتارها توسط جرم‌شناسی قابل بررسی نیستند و باید از دریچه زمینولوژی آن رفتار را بررسی نمود، زمینولوژی آسیب‌های گسترده، پنهان نمایان می‌نماید و قربانیان را از وجود آسیب مطلع می‌کنند. پژوهشگران^{۵۶} در این حوزه (رفتارهای آسیب محور)^{۵۷} در رابطه با مرتکب رفتارهای مذکور بر آن‌اند که این دسته از رفتارها صرفاً از ناحیه اشخاص حقوقی رخ می‌دهد در حالی که آنان در استدلال بحث، راه را اشتباه پیموده‌اند. درست است که آسیب‌گسترده از منبع گسترده‌ای چون اشخاص حقوقی با سرمایه و اثرگذاری بالا ایراد می‌شود منتها این موضوع عمومیت ندارد بلکه منبع شناسی در زمینولوژی مطرح نیست و هر رفتاری که آسیب گسترده ایجاد نماید صرف مرتکب، می‌تواند زمینولوژی شود. برای مثال جرایمی که توسط یک کلاهبردار^{۵۸} و یا مختلس^{۵۹} به عنوان شخص حقیقی صورت

2. Be aware of the buyer

3. The theory of fault

۱. ر.ک: شمس‌ناتری، ابراهیم و شهریاری، بهمن (۱۳۹۴) ماهیت جرم شناختی رفتارهای متاهی به مخاطرات در مکتب نوظهور

زمینولوژی، فصلنامه دانش مخاطرات، دوره ۲، شماره ۳، ص ۳۳۸.

2. Damage-centered

3. Fraud

4. Emulator

گرفته می‌تواند زمینولوژی شود که رفتارهای مجرمانه وی، چه آسیب‌هایی را بر بدنه اجتماع وارد نموده است. اکنون در بخش پایانی پاسخ به سوال باید افزود؛ مسوولیت در رفتارهای منتهی به آسیب باید با تشدید همراه شود. تولید کننده‌ای که جامعه مصرف‌کننده را قربانی رفتارهای خود می‌کند باید با شدت مجازات روبرو شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

بعد از تبیین تمام موضوعات این نتیجه حاصل شد که، تزییع حقوق مصرف‌کنندگان وقتی زمینولوژی می‌شود این موضوع روشن می‌گردد که باید به تزییع حقوق مصرف‌کنندگان نگاه جامع و کل‌نگر داشت تا بتوان آسیب‌های وارده ناشی از تزییع حقوق مصرف را آسیب‌شناسی نمود. رویکرد زمینولوژی نسبت به رویکرد سنتی (جرم) نسبت به آسیب‌ها و مخاطرات، می‌تواند با آسیب‌شناسی و ایجاد ضمانت اجرا در بحث تزییع حقوق مصرف‌کنندگان به حمایت از حقوق قشر مذکور کمک شایانی نماید. با توجه با آموزه‌های زمینولوژی چند نکته در رابطه با تزییع حقوق مصرف‌کنندگان مشخص می‌شود: مورد اول این که؛ رفتارهای منتهی به آسیب نسبت به حقوق مصرف‌کنندگان معمولاً توسط اشخاص حقوقی چه از نوع اشخاص حقوقی عمومی و یا از نوع اشخاص حقوقی خصوصی بروز پیدا می‌کند؛ مورد دوم؛ در ایراد آسیب به حقوق مصرف‌کنندگان معمولاً قربانیان ناشی از تزییع حقوق مصرف‌کنندگان معین و مشخص نیستند. مورد سوم اینکه در بسیاری از آسیب‌هایی که به حقوق مصرف‌کنندگان وارد می‌شود آسیب‌ها و مخاطرات نامحسوس می‌باشد و این موضوع باعث می‌شود که وسعت آسیب مشخص نگردد و مورد چهارم و آخرین مورد این که مرتکبان آسیب به حقوق مصرف‌کننده به دلیل تکثر واسطه میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان عمدتاً مشخص نیستند، بنابراین از طریق آموزه‌های زمینولوژی می‌توان تمام موارد پیش گفته را شناسایی و رفع و در نهایت اقتصاد اسلامی را در بحث حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان بیش از پیش تقویت نمود. در پژوهش حاضر پیشنهاد می‌شود: با توجه به این که مفهوم زمینولوژی یک مفهوم عام و کل‌نگر نسبت به آسیب‌ها و مخاطرات است می‌تواند در جایی که رفتار تولیدکننده نسبت به تک‌تک مصرف‌کنندگان جرم نیست (مثل قرار دادن ۹۹ برگ دستمال کاغذی به جای صد عدد) از طریق دعوی جمعی ضرر وارده به جامعه مصرف‌کننده را مطالبه نمود بنابراین پیشنهاد می‌شود حق طرح دعوی جمعی در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان پیش‌بینی گردد. مکتب زمینولوژی نگاه ویژه‌ای به مفهوم «ضرر جمعی» دارد بنابراین باید در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸ مفهوم ضرر جمعی بازنگری شود و به آن بیش از پیش توجه شود. یکی

کتاب شناسی

دیگر از موضوعاتی که زیملولوژی با آن توجه ویژه دارد، توجه به نتایج حاصل از جرم در آینده و پیشگیری از وقوع آن است با این توضیح که برخلاف جرم که صرفاً از زمان حدوث تا نتیجه را شامل می‌شود، زیملولوژی در صدد پیشگیری از آسیب‌ها و مخاطرت در آینده است بنابراین جا دارد که با بهره‌گیری از مبانی زیملولوژی به ضررهایی منتهی به تضييع حقوق مصرف‌کنندگان توجه ویژه نمود برای مثال می‌توان مقررات مربوط به ضمانت (همان مفهوم گارانتی در عرف) نوعی رویکرد زیملولوژی به حقوق مصرف‌کنندگان دانست که می‌تواند پایبندی تولیدکنندگان را به کیفیت مطلوب کالا بالا ببرد.

۱. بیانی، مهدی، (۱۳۹۰)، « نقد و بررسی قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و مطالعه تطبیقی با مقررات اتحادیه اروپا»، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه پیام نور مرکز تهران.
۲. سریرافراز، محمد، (۱۳۸۸)، « پیشگیری از وقوع جرم و فعالیت‌های بستر ساز برقراری جامعه ایمن»، تهران، نشر شهر.
۳. حسن پور، معصومه، (۱۳۹۴)، « بزه دیده شناسی و پیشگیری از بزه دیدگی»، فصلنامه دادرسی، شماره ۵۴، ۲۴-۲۷.
۴. سلیمی، فضا، پارساپور، محمداقرا، (۱۳۹۱)، « مبانی مسؤولیت مدنی عرضه کننده در مقابل مصرف کننده (مطالعه تطبیقی در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و حقوق اتحادیه اروپایی)»، پژوهشنامه حقوق تطبیقی، شماره ۴، ۵۳-۷۵.
۵. شمس ناتری، محمد ابراهیم، شهریاری، بهمن، (۱۳۹۴)، « ماهیت جرم شناختی رفتارهای منتهی به مخاطرات در مکتب نوظهور زیملولوژی»، فصلنامه دانش مخاطرات، دوره دوم، شماره ۳، ۳۲۵-۳۳۹.
۶. جعفری تبار، حسن، (۱۳۷۵)، « مسؤولیت مدنی سازندگان و فروشندگان»، تهران، انتشارات دادگستر.
۷. جابری، عصمت ا...، (۱۳۸۶)، « حقوق مصرف کننده»، تهران، نشر دادیار.
۸. کاتوزیان، ناصر، (۱۳۸۱)، « مسؤولیت ناشی از عیب تولید؛ مطالعه تطبیقی و انتقادی در تعادل حقوق تولیدکننده و مصرف کننده»، تهران، دانشگاه تهران، چاپ پنجم.
۹. میرخلیلی، سید محمود، (۱۳۹۷)، « توضیحات کلاسی درس جرم‌شناسی نظری»، نیم سال دوم، دوره دکتری، پردیس ارس دانشگاه تهران.
۱۰. منتظری المشیری، علی، (۱۳۸۵)، « بررسی جرایم تقلیب در مواد غذایی خوردنی و آشامیدنی»، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه قم.
۱۱. میت ترنس دی و دیگران، (۱۳۹۲)، « نیم رخ های جنایی»، مترجمین: علی نجفی تونا و ایوب میلیکی، انتشارات آموزش و سنجش، چاپ اول.

12. Ashworth, Andrew. (2006). *Principles of Criminal Law*, 5th ed. Oxford: Oxford University Press.

13. Bisschop, Lieselot and Vande Walle, Gudrun. (2013), Environmental Victimization and Conflict Resolution: A Case Study of e-Waste, in Emerging Issues in Green Criminology Exploring Power, Justice and Harm, Edited by: Reece Walters, Diane Solomon Westerhuis and Tanya Wyatt, First published, Palgrave Macmillan, pp 34-54.
14. Eftekhar. G (1998). law texts. Publishing Justice.
15. Fisher, David. A & Powers, William (1994) Product Liability, Cases and Materials, Second Edition, West Publishing Co.
16. Hossain, Basharat, (2014). "Economic Rationalism and Consumption: Islamic Perspective", journal of Economics and Sustainable Development, Vol. 5, No. 24, pp. 115-123.
17. Hulsman L. (1986). Critical Criminology and the Concept of Crime, Kluwer Academic Publishers, Germany.
18. McGill C.H. (2012). Zemiology and the dark side of globalization: the case of Naivasha's cut-flower industry, Neo: A Student Research Journal, 6.
19. Sen, Amartya, (1988), On Ethics and Economics. Oxford and New York: Blackwell Publishing.
20. Treadwell J. (2012). Criminology: The Essentials, Sage Publications Limited, London, 6..
21. Tombs S. and Hillyard P. (2004). Beyond criminology? in Tombs S., Hillyard P., Gordon D., et al. (eds.) Beyond criminology: Taking harm seriously, Pluto Press, London, 10-29
22. Williams, Christopher. (2009). An environmental victimology. In R. White (Ed.), Environmental crime: A reader (pp. 200-22). Cullompton: Willan Publishing.
23. West Encyclopedia of American Law. Consumer. Answers.com. n.d.. Retrieved on January 31, 2010.
24. van Swaaningen, R. "*Reclaiming critical criminology: social justice and the European tradition*". The Journal Theoretical Criminology, 3, 1. 1999.